

Poszukiwanie panoram

Grażyna Ławniczak

W historii malarstwa polskiego znanych jest dziewięć panoram: „Raclawice” (1894), „Berezyna” (1896), „Golgota” (1896), „Tatry” (1896), „Bem w Siedmiogrodzie” (1897), „Męczeństwo Chrześcijan” (1899), „Somosierra” (1900), „Bitwa pod piramidami” (1901) oraz „Bitwa na Psim Polu” (1947). Los większości panoram był podobny — po wystawie obrazy ze względu na duże rozmiary (standardowe płótno 15×120 m) cięto na małe obrazki i rozprzedawano. Poszukiwania przypominają więc zabawę w puzzle. W tej układance przeważają fragmenty przechowywane przez muzea, lecz nie wiemy, ile malowideł znajduje się np. w kolekcjach prywatnych; przypuszczalnie sami właściciele obrazów nie identyfikują ich z wycinkami dużych panoram, traktując je jako pojedyncze sceny batalistyczne.

Panoramy nie pojawiają się w handlu antykwarecznym; raz tylko — w 1930 r. magistratowi miasta Tarnowa zaproponowano kupno fragmentu malowidła „Bem w Siedmiogrodzie”. Pan Stanisław Zawadzki z Poznania tak opisał posiadany obraz w liście do Tarnowa: „(...) część słynnej do niedawna panoramy posiada wymiary 190×2,50 m. Generał Bem przedstawiony jest w pozycji siedzącej na koniu, wydając rozkazy stojącemu opodal trębaczowi. Na drugim planie znajduje się liczny osobowo sztafaż żołnierski i koński. Postać Generała Bema jest mało mniejsza od wielkości naturalnej. Mógłbym przesać fotografię tego płótna (obraz malowany jest olejno) skoro Świąteczny Magistrat reflektowałby nań. Cena za wymieniony obraz wyjątkowo okazyna wynosi zł 7 500, z czego 5 000 płatne z chwili ew. kupna, reszta później (...)”. Magistrat Tarnowa z pewnością zainteresował się kupnem, gdyż gen. Bem urodził się w tym mieście, ale niestety kasa miejska była pusta. Proponowany fragment stanowił główną scenę panoramy „Bem w Siedmiogrodzie”; obecnie ślad po nim zaginął.

Panoramę tę możemy dziś odtworzyć tylko na podstawie reprodukcji znajdującej się w katalogu towarzyszącym wystawie w Budapeszcie w 1898 r. Jan Styka podjął się namalowania tego obrazu na zamówienie z Budapesztu, dla uczczenia 50. rocznicy węgierskiego powstania narodowego, a współpracowali z nim Węgrzy: malarz scen historycznych Vagó Pál i pejzażyista Spányi Béla. Pracę wykonywano w rotundzie w Parku Stryjskim we Lwowie, po zabraniu z niej „Panoramy Raclawickiej”; we wrześniu 1897 r. udostępniono obraz publiczności lwowskiej, malowano go zaledwie pięć miesięcy. W grudniu tego roku panoramę „Bem w Siedmiogrodzie” przewieziono do Budapesztu i eksponowano w jednym z pawilonów na terenie Parku Városliget. Z niewiadomych powodów po kilku latach panorama wróciła do Polski i była wystawiona jeszcze w Warszawie w 1907 r., po czym obraz został pocięty.

Najwięcej, bo aż 13 fragmentów tego przedstawienia odnaleziono — wszystkie znajdują się w Muzeum Okręgowym w Tarnowie. Z tej liczby osiem widoków pozyskano w 1985 r., kiedy z okazji odsłonięcia pomnika gen. Józefa Bema w Tarnowie muzeum poprzez ekspozycję fotogramów przypomniało dzieło Styki, a prezentacją pięciu zachowanych części obrazu zainspirowano poszukiwania.

Być może podobne sensacyjne odkrycia zdarzą się jeszcze w związku z panoramą „Berezyna” — do tej pory znanych jest tylko pięć fragmentów w muzeach polskich, szkice do obrazu znajdują się w rękach prywatnych. Wiemy też, że „Berezyna” została osobiście pocięta przez Wojciecha Kossaka w Krakowie w 1907 r. i po pewnych przemalowaniach rozprzedana w formie samodzielnych obrazów. Panoramę w całości można odtworzyć na podstawie albumu z 1896 r. przechowywanego w Muzeum Narodowym w Poznaniu, który kiedyś towarzyszył wystawie w Berlinie.

1

2

3

1. Generał Józef Bem na koniu; zaginiony fragment panoramy „Bem w Siedmiogrodzie” (1897)

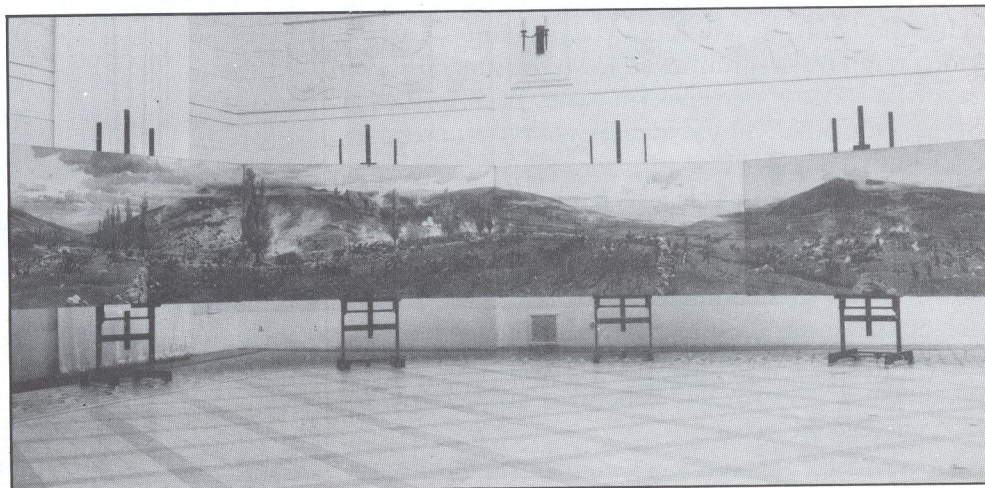
2. Wiwatujący chłopci — fragment panoramy „Bem w Siedmiogrodzie” znajdujący się w Muzeum Okręgowym w Tarnowie

3. Szarża Mameluków z panoramy „Bitwa pod piramidami” (1901) w Wielkopolskim Muzeum Wojskowym w Poznaniu

4. Szkic do panoramy „Somosierra” (1900) na wystawie „Kosakowie” w Muzeum Narodowym w Poznaniu w 1977 r.

4

Natomiast z panoramy „Bitwa pod piramidami” pozostał już chyba tylko jeden wycinek, przedstawiający szarżę Mameluków, który prezentowany jest na ekspozycji w Wielkopolskim Muzeum Wojskowym na Starym Rynku w Poznaniu. Z kolei szkice do „Somosierry” można obejrzeć w Muzeum Ziemi Przemyskiej, zaś do „Bitwy na Psim Polu” w Muzeum Historycznym we Wrocławiu. Nie zachowało się nic z panoramy „Tatry”. Znany jest tylko portret Wojciecha Gersona na tle tej panoramy, nie wiadomo jednak, czy ma to związek z obrazem. Panorama ta przedstawiała zgromadzone przy ognisku postacie związane z Tatrami: Stanisława Witkiewicza, Wojciecha Gersona, Walerego Eljasza Radzikowskiego rozmawiającego z Tytusem Chałubińskim, ks. Józefa Stolarczyka i Sabałę. Obraz był malowany i wystawiony w Monachium w czerwcu 1896 r. W tym samym roku udostępniono go warszawskiej publiczności w specjalnie wzniesionym budynku na Dy-

5. Strona tytułowa *Objaśnienia do olbrzymiego obrazu „Tatry”* z 1896 r.

(zdjęcia: 1 — Edmund Witecki, 2 — Robert Moździerz, 3, 4 — Zygfryd Ratajczak)

nasach w Warszawie. Przy panoramie zabawiał widzów opowieściami góral z Zakopanego. Zwiedzający żartowali, że panorama „Tatry” umożliwia spędzenie wakacji w górach bez paszportu.

O losie „Tatr” dowiadujemy się z wywiadu przeprowadzonego ze Styką, zamieszczonego w styczniowym numerze czasopisma „Kraj” w 1900 r. Styka właśnie przygotowywał się do namalowania swojej nowej panoramy „Męczeństwo Chrześcijan” i w tym celu nabył wystawione na licytacji płótno „Tatry”, które zamierzał zagruntować i wykorzystać. Tak się zapewne stało, w przeciwnym razie, jak informował Styka, płótno nabyliby Żydzi, by pokryć nim jarmarczne budy.

Czy kiedykolwiek uda się jeszcze odszukać zaginione fragmenty którejs z polskich panoram? Są pewne nadzieje (niespodziewanie odnaleziono widoki panoramy „Bem w Siedmiogrodzie”), choć zbyt wiele obiecywać sobie nie można. Należałoby natomiast rozpocząć poszukiwania panoramy „Psie Pole”, która przepadła we Wrocławiu w połowie lat pięćdziesiątych naszego stulecia.

Grażyna Ławniczak